

Marija Pe kauskait 1877—1930

Juozas Tarvydas

vadas: M s uždavinys

Marija Pe kauskait mir 1930 m. liepos m n. 24 dien. Vadinasi, per eit vasar nuo jos mirties jau sukako penkeri metai. Nors ji, manau, bus viena žymiausi moter visoje ligšiolin je Lietuvos istorijoje, o ypa iai brangi katalikams, bet ta mažut sukaktis pra jo beveik nepasteb ta. Be ne tik vienas „Židinys“ prieš 1935 m. Kal das atspausdino straipsn apie Pe kauskait s altruizm ir d jo jau gri van io jos kapo nuotrauk l , kuri tylomis, bet skaudžiai primin vis dar neištes t katalik visuomen s pa sižad jim bent kukliu paminklu pagerbti religingiausi m s rašytoj ir didžiausi Lietuvos pedagog .

Kadangi Pe kauskait labai užsidariusi gyveno ir nesireklamuodama dirbo, tai mes j ir gyv mažai tepažinome, o mirusi gal per greit pradedame užmiršti. Štai domus mažmožis, tikrai b dingas Pe kauskaitei ir jos santykiams su Lietuvos visuomene. Jos gimimo data metrik knygose rašyta 1877 met vasario m n. 24 d., o biografai, net ir mokykl vadov liai iki šiol tebekartoja, tur b t, Tumo paskelbtus 1878 metus. Manau, Pe kauskait viena sau tyliai šypsojosi, kai mes 1928 m., vadinasi, visus metus pav lav , vienur kitur net iškilmingai min jome jos 50 met su kaktuves.

„Nereikia joki žini apie mano asmen . Mano prigimtis k ste nepa ken ia viešumos“¹.

Jei d l jos uždarmo ar m s neapdairumo Pe kauskait s biografija ir ne labai tepaž stama, bet tauri jos asmenyb ir daugiopai reikšmingi dar bai buvo ir teb ra, rodos, vis lietuvi labai vertinami. Trumpame prane šime negal damas išsemti viso Pe kauskait s palikimo (gyvenimo ir k ry bos) lobyno, šia iškilminga proga bandysiu bent stambiais br kšniais api b dinti tris charakteringiausius jos asmenyb s ir veikimo bruožus: t a u - t i š k u m , p e d a g o g i š k u m ir k a t a l i k i š k u m .

¹ Vaižgantas. Raštai XIII, 155.

1. Pe kauskait s tautiškumas

Marijos Pe kauskait s jaunyst (1877-1900 m.), pirmasis jos gyveninio kelias yra savo tautos ieškojimo kelias. Jos t višk — senas Lietuvos bajor dvaras (Lab navoje, Užventyje) :

„Už mišk , už upi , tarp daub ir kalv stovi seno dvaro medinis r mus. Ne aukštas, bet ilgas ir platus, su dideliu prieangiu, ant balt stieb ryman i , pilnas meili kampeli , jaukus ir šiltas, ištikimas vis m s džiaugsm ir li desi savo prieglobstin pri m jas. Prieš j didelis, mieg stas tvenkinys paslaptینگomis gelm mis, vakarais m nesio ir žvaigždži auksinamas, ir sigiedoj s, sikvep j s, sisvajoj s sodnas“²

Patriarchališki tikrai kilni t v šeimos santykiai ir romantiška se-
nojo dvaro aplinkuma iš pat mažens supo ia giedri Marijos jaunyst ir
ugd gimtuosius taurios asmenyb s pradus, bet lenk kalba, bajoriški pa-
pro iai ir tradicijos skyr j nuo lietuviškos liaudies. Ta iau labai didelio
skirtumo neb ta, nes t v humaniškumas, o gal ir nedidelis ekonominis
dvaro pranašumas (Žemai iuose daugiausia buvo smulki dvar) neleido
Pe kauskams donkichotiškai, kaip dažniausiai b davo, užsibarikaduoti
vien tik savo luomo ir dvaro ribose, o skatino santykiauti su liaudimi ir
realiai vertinti jos b v ir siekimus. Iš t v , o ypa iai iš motinos pavel-
d tas religinis altruizmas gabios ir blaiviai protauti sugeban ios jaunut s
Marijos Pe kauskait s sieloje susiformavo aktyv demokratizm . „Juk
iš to paties molio visi žmon s padaryti. Tad ir baltarank dvaro panel
gali juod tarnai i darb dirbti“. Nusiteikimas pad ti skurstan iai liau-
džiai („bent vienam vargšui nušluostyti ašaras“) aktyvi artimo meil pa-
dar realiausiu viso Pe kauskait s gyvenimo uždaviniu, kuris n iš tolo
negretintinas su dažnokai pasitaikan iu dvaro poni ir paneli sentimenta-
liu filantropizmu.

Šita kryptimi susiorientuoti pad jo jai jaun dien bi iulis Povilas
Višinskis , užventiškis žemaitis, kudirkiškias pozityvistas.

„Patiko jis man d l to, kad yra mokytas, daug skaito, daug m sto,
trokšta ir ieško ne pašokti, ger viet gauti ir pilv sau sotinti, bet visai
ko kito. Pas mus ia toki nedaug, ypa tarp dvarinink “³.

Višinskio pozityvizmo takoje Pe kauskait net muzik , kuri visa sie-
la m go, buvo pakeitusi bitininkyst . Vis jau daugiau naudos ir smun-
kan iam t vu kiui, ir savo krašto žmon ms.

Bet mums ia daugiau r pi jos lietuviškumo klausimas. Pe kauskai-
t s t vas sulenk jusi gud , o motina (meding nišk Šiukštait) sulenk ju-
si žemai i bajor kilm s. Tie senosios Lietuvos rytai (gudiškasis ele-
mentas) ir vakarai (žemaitiškasis), susid r Pe kausk šeimoje, kad ir bu-

² Šatrijos Ragana, Raštai II, 5.

³ Šatrijos Ragana, Raštai VI.

vo jungiami jau per kelis amžius paveld tos lenku kultūros, vis dėlto ne tik nenujo pasroviui su daugumu Lietuvos bajorų vienašališką antilietuviškumą, bet n nebetrūkd jaunajai kartai atlietuvi. „Viktut je“ skaitome:

„Nesiliauju dėl kojusi Dievui, kad dav man tokius tautos. Daugumas mūsų dvarininkai nekenia „litvoman“ ir labai priešingi lietuviai judėjimui. O mano tautai veliai kad nors žodį pasakyt prieš j“⁴.

Bi iulystis, o gal ir meilės jausmą skatinamas Višinskis, pats aktyvus „Varpo“ krypties lietuvių veiklos spaudos draudimo laikais, pasiryžo, žinodamas, laimėti Pe kauskaitę — Lietuvai. Ir reikia pasakyti, kad tautai jam lengvai pasisekė, nes kelias iš demokratizmo patriotizmo nebuvo Marijai tolimas ir sunkus. Tiesos ir pažinimo ištroškusi jauna Pe kauskaitė su dominančiu mokslu ir rimtais gyvenimo klausimais, Višinskis išvedė ją iš sentimentalios dvaro panelės svajonių pasaulio, kaip tas Virgilijus Dantė iš klaikaus miško, realiai mūsų tautos gyvenimo tikrovę. Ją bajorai dukteriai iš karto pastebėjo tikrą prarastą tarp aukštesniojo ir žemesniojo luomo, tarp išsigimstančio, sulenkusio dvaro ir tamsaus, skurstančio kaimo, atkakliai išlaikiusio savo tautos gyvybę. Atradusi Lietuvą, lenkai sužalotą ir rusai nukryžiuotą, Pe kauskaitė nesvyruodama pakrypo lietuviškosios liaudies pusę, vadinasi, surado save lietuvių tautoje.

„Argi galiu pasakyti, ranka prie širdies pridėjus, kad esu lenkė, aš, kurios tautai ir seneliai Lietuvoje gimę, gyvenę ir mirę, kuri taip myliu Lietuvos žmones, dainas, girias ir laukus? Ne! Gana jau to atsitolinimo! Mūsų tautai paklydo, pametė savo kalbą — mūsų pareiga atitaisyti ją kaltes“⁵.

Tur būt, su dideliu išgąstais ir šurpu pajuto 16-17 metų mergaitė istorinį savo luomo savotvarką nuo pat Jogailos laikų: juk aukštesnysis luomas buvo pirma padovanojęs Lietuvai lenkams (nuo Krivos iki Liublino unijos), o paskui pardavęs rusams (bajorų saugavimas bendrojoje lietuvių lenkų valstybėje). Susipratusi ir atlietuvi jusi Pe kauskaitė dukteriai pasiryžo savo gyvenimu ir darbais išpirkti tautą ir senolius nuodmes, todėl ir jaunuolišką altruistinį savo gyvenimo uždavinį iš atskiro luomo nukėlė vis tautai ir pasižadėjo visas jėgas aukoti atgimstančiai Lietuvai. Istorinėje perspektyvoje (Jogailos vestuvės, Liublino unija, Lietuvos Lenkijos padalijimas, 1831 ir 1863 m. sukilimai, nepriklausomybės atstatymas) šitas bajorų Pe kauskaitės „kelias atgal“ yra domus baigiamasis tarp dviejų luomų ir sykiu dviejų tautybių santykių ir kovos etapas, baigsis susitaikymu ir susivienijimu.

XIX amžius — liaudies pakilimo amžius. To amžiaus pradžioje mūsų liaudis mąstė iš miego su kum. Strazdeliu, viduryje švietėsi su Va-

⁴ Šatrijos Ragana, Raštai VI, 45.

⁵ Šatrijos Ragana, Raštai, VI, 16.

laniumi ir Daukantu, o gal su „Aušra“ ir „Varpu“ visu būriu iš jo priek iš liaudies kilusi lietuvi inteligentija, kuri tvirtai pama savo rankas m s tautos gyvenimo ir atgimimo vair . Prie jos' Višinskio paakinta besilyg prisidjo Marija Pe kauskait ir kai kurie kiti atletuv j jaunosios kartos bajorai (Žemait , Lazdyn Pel da...). O kurie neprisidjo ir dar šoko kovoti ar bent trukdyti t naujai užtvinus i srov , tuos likimas, kaktoje pažym j s prakeikimo ženkl , pasmerk ž ti, ir jie, jei ir po didžiojo karo nesusitaik su jaun ja Lietuva, kaip paskutiniai mohikanai baigia savo dienas m s krašte.

Atsp jusi ir aktyviai pergyvenusi šit istorin b tinyb , Pe kauskait ne tik prisidjo prie naujojo lietuviškos liaudies jud jimo, bet jau iš pat pradžios iš jo m s tautos atgimimo veik j avangard ir tapo patraukliu pavyzdžiu, skatinan iu jaun j bajor kart atitaisyti t v padarytas klaidas. Kai 1898 m. mir Pe kauskait s t vas ir Marija tur jo iš praskolinto dvaro eiti žmones uždarbiauti, tai griuvo ir paskutin siena, kuri dar gal jo skirti j nuo liaudies, nubyr jo paskutin s tradicij kevalo liekanos, ir iš j išsin r grynai lietuviška siela, iš dvaro pasisavinusi vien tik ger sias aukštesniojo luomo savybes, kaip, pavyzdžiui, rus Turgenevas.

Marija Pe kauskait , dar jauna tebeb dama, labai pam go literat r ir pati band vairias fantazijas rašyti. Tad, ir stodama atgimstan ios tautos kult ros darb , Višinskio patariama, vis pirma grieb si plunksnos.

„Lietuvi kalba užmiršta, neišlavinta, n ra lietuviškos literat ros, tai reikia j lavinti, rašyti lietuviškai, leisti laikraš ius, kurti savo literat r“⁶.

Nuoširdaus bi iulio Višinskio, o per j ir kit lietuvi veik j (Kalinio, Avizonio, Kudirkos...) skatinama ir padedama, užsikr tusi savi-maršiškj patriotizmu ir veiklumu, Pe kauskait , kudirkišškai tariant, susižiedavo su lietuvi literat ra ir toje srityje pasiek tikrai graži laim jim . Juk „Viktut“ (parašyta 1900 m.), didžiausias ir domiausias jaunyst s laikotarpio veikalas, proklamuodamas pa ios Pe kauskait s pergyvent dvar atletuv jim . bajor susiliejim su liaudimi (Viktut ir daktaras) viening tautos kn ir aktyv bendradarbiavim kuriamajame Lietuvos atgimimo darbe — dr siai atsistojo greta Maironio „Jaunosios Lietuvos“ ir nuties Šatrijos Raganai keli pa ias lietuvi literat ros virš nes.

Kad ir pralenkdamą daugel amžinink (Žemait) estetinė savo kult ra, Pe kauskaif vis d lto, kaip ir jie, daugiau d mesio tebekreipia turin ir id jas. Nepaleisdama iš aki išperkamojo patriotinio savo gyvenimo uždavinio, ji ir grožin s literat ros veikaluose vaizduoja meno plotm nuk lusi gyvybinius m s tautos gyvenimo faktus (tie patys luom ir tautybi santykiai...) arba, skelbdama patriotines, altruistines ir religines

⁶ Šatrijos Ragana, Raštai VI, 15.

id jas, aukl ja pa i taut savarankiškam gyvenimui. Tad Pe kauskait s literat rin k ryba, tie keturi beletristikos tomai, vien d l savo imanentinio id jinio svarumo ir permanentin s aukl jamosios takos buvo jau be abejo gausi ir reikšminga atletuv jusios bajor s duokl surastajai savo tautai už t v nuod mes. Bet literat rin veikla — nors ir buvo ia ji tikrai suradusi ir b dingai pareiškusi save ir savo santykius su tauta — vis d lto tesudaro lik dal dvasinio Pe kauskait s palikimo.

2. Pe kauskait s pedagogiškumas

Savo gyvenimo vidudienyje (1900-1915 m.) Pe kauskait i š k i l o k a i p ž y m i p e d a g o g . Gerok savo literat rinio talento dal ji pa aukojo pedagoginei praktikai ir teorijai. D l to ir jos literat rin k ryba nepasiek to platumo, kurio buvo lauk s Višinskis ir kiti jos talkininkai, o mielai nor tume ir mes. Bet nereik t mums už tai Pe kauskait s barti, kaip kad kartais barame „Anykš i Šilelio“ autori d l jo nupoet jimo. nes pedagoginis veikimas grei iausia ir buvo tikrasis jos pašaukimas, stipriai prasimuš s jau ir ankstyvojoje beletristikoje („Viktut“, „Vincas Stonys“ ...).

Štai jos kelias pedagogik :

Apsigimusi altruist , nor dama vargo žmon ms gera daryti (ašaras šluostyti), Pe kauskait , dar senojo dvaro panel tebeb dama. Višinskio paakinta svajodavo, o protarpiais ir bandydavo visai veltui mokyti neturting kaimie i vaikus. Kai t v lizd , kaip pati sako, viesulas išdrask , šešerius metus „daraktoriavo“ svetimuose dvaruose (M ruose, Pavanden j), tiesa, tuo tarpu ne tiek iš vidujinio nusiteikimo, kiek d l duonos k s nio sau ir visai našlaujan iai šeimai. Sulenk j dvarai, žinoma, buvo jau pasidar Pe kauskaitei lyg ir svetimi. Apaštalauti, skiepyti lietuviyb arba bent vog iomis pritilpti prie liaudies švietimo dvaro samdoma mokytoja beveik visai negal jo, nors, kaip matyti iš korespondencijos, ir band ir vien , ir antr srit .

Povilas Višinskis ir kiti Lietuvos šviesuoliai (pvz., Pr. Bu ys), žinoma, nenor jo leisti Pe kauskaitei apsamanoti kokio užkampio dvare ir ten užkasti savo literat rin talent . Tod l kai jau buvo leista spauda ir prireik Lietuvai daugiau plunksnos darbinink , surink reikaling pinig sum , 1905 m. išsiunt jie Marij Šveicarij dar pasimokyti, pasaulio pamatyti ir kv pimo pasisemti.

domu, kaip mokyklinis Pe kauskait s lavinimasis eina iš ryt va karus: 1892 m. pusmetis Petrapilyje (gimnazijos III klas), 1896 m. vasar Varšuvoje (bitininkyst s kursai) ir 1905-1907 m. Zūriche ir Šveicar Freiburge (universitetas). Ypa iai ta paskutin kelion vakarus slav kult ros aukl tin s buvo labai reikšming : iš ramaus Žemai i užkampio

triukšmingus Vakar Europos miestus, nuo siaurut s Ventos ir žemu io Šatrijos kalno iki smaragdinio Keturi Kanton ežero ir padang se žvilgan i snieguot Alpi . Gal šveicarai n nežino, kaip lietuvi rašytoju dievino j krašto gamt :

„Štai ima leistis saul . Milžinišku gaisru užsided pus horizonto, ir prasid jo skaidri skaidriausi spalv žaidimas. Purpuru apsiliejo m lynas ežero veidas ir baltos kaln galvos. Rod s, dangus skleidžia žemei iškilni savo grožio prabang . Sulaik kvap pagauti kalnai, nušviestas ežeras sustingo, iš kažkur pasklido roži kvapo banga, lyg d kingos žem s aukštyn siun iamas dustel jimas. Iš kažkokios bažny ios nuskambo varpai, žem puol kni pš ia ir m melstis“⁷.

Ir vakar kult ra, ir Šveicarijos gamta pad jo atbaigti Pe kauskait s asmenyb . domu, kad didingos gamtos grožio sužav ta ji ia ir su Dievu labiau suart jo, ir t vyn karš iau pamilo. Juk ir ji nuo Utlibergo virš - n s, kaip Maironis,irstydamasis Keturi Kanton ežere, arba kaip Mickevi ius Krime, klaus si garso iš Lietuvos.

Na, bet reikšmingiausias Pe kauskait s radinys šitame dantiškajame rojuje buvo be abejo Forsteris, antras po Višinskio takingiausias jos vadovas, burte užb r s j visam gyvenimui ir tauria savo asmenybe, ir gyvastingu dorinimo pedagogikos mokslu, kur tris semestrus pati studijavo, o paskui iki mirties vert lietuvi kalb .

„Forsteris — apaštalas, užgesusi siel gaivintojas, paklyd li vadovas, atjau i s ir menkiausio žmogaus siel , pakeli s nuo tako mažiausi kirmin l, kad jo nesumindžiot . Vadiname j mistru. Rodos, atsis stumei pas jo kojas ir valandomis klausytumei jo kv ptos, meile trykštan ios kalbos, o paskui eitumei, kur jis tave si st , ir darytumei, k jis liept , nes žinai, kad visa, ko jis nori ir sako, yra gera ir teisinga. Kaip viena minut pral kdavo trys valandos ketvir iai. Visos tos lekcijos buvo viena Kristaus apologija“⁸.

Taip susižav jusi vertina Pe kauskait savo mokytoj . Apdairus Forsterio paži r platumas, savimarsiškas humaniškumas, nepajudinama tiesos meil , gilus žmogaus sielos pažinimas, jautrus viso gyvenimo vertinimas doriniu ir religiniu poži riu altruistiškai Pe kauskait s sielai buvo naujos dvasinio grožio kaln virš n s diding j Alpi apribuose.

Nors mokytojaudama dvaruose Pe kauskait ir buvo iš jusi pakankam pedagogin s praktikos staž ir Višinskio pamokoma pasiekusi graži šito darbo vaisi , bet tikr sias ir giliausias pedagoginio veikimo ir jo s kmingumo paslaptis jai tepraskleid Forsteris, parodydamas tiesiausi keli jaunuomen s siel . Nors ir buvo vykusi Šveicarij geriau pasirengti literat ros darbui, bet ia pajutusi savyje tikr j pedagogin pašaukim , lyg antr kart surado save, pasiryžo pirmykšt altruistin ir patriotin nusi teikim objektyvuoti forsteriškos pedagogikos lytimis ir tuo b du, aukl da-

⁷ Šatrijos Ragana, Raštai III, 258.

⁸ Šatrijos Ragana, Raštai VI, 234.

ma jaun j kart , ugdyti stipri asmenybi (ieškoti žmogaus) atgimusiai Lietuvai.

Kupina Forsterio id j , pasisavinusi jo aukl jimo metod , Pe kauskait po dviej met studij Šveicarijoje sugr žo pasiilgt Lietuv , kur netrukus gavo progos savo pedagogin pasirengim pritaikyti praktikoje.

Po 1905 m. pajut daugiau laisv s, prad jo lietuviai vienur kitur net savo mokykl steigtis. Viena pirm j privatini lietuvi mokykl buvo 1907 m. „Žiburio“ draugijos Marijampol je steigta istorin s reikšm s mergai i progimnazija, kuri, galima sakyti, pirmoji pla iai prad jo skleisti ir reklamuoti labai pav luot moter švietim Lietuvoje. Juk kaip tik d l šito pav lavimo daugeliui m s prieškarini inteligent (pvz., Pietariui) teko skaudžiai pergyventi mišri tautybi šeimos tragedij .

1909 m. Marijampol s mergai i progimnazija pasikviet Marij Pe - kauskait , kuri šešerius metus (iki pat Didžiojo karo) d st ia lietuvi kalb , pedagogik ir ved mokini bendrabut . Greitu laiku tapusi tikr ja visos mokyklos siela, Pe kauskait , taikydama Forsterio pedagogik , ir pa i progimnazij padar modernia (bendrabutyje net veik mokini savi-valdyb) aukl jimo staiga. Jau vien aukl tojos asmenyb s taurumas, motiniška jaunuomen s meil ir griežta ranka gaub vis mokykl stipria aukl jam ja taka. Viena jos buvusi mokin rašo:

„Ji vaikš iojo tarp m s kaip saul s spindul is, kiekvienai suteikdama savo vidujin s šilumos ir džiaugsmo. Visos j labai myl jome ir bran-ginome“⁹.

domiausias ir moderniškiausias Pe kauskait s ia vestas dalykas bu-vo be abejo aukl jimo pamokos, kurias heuristini pasikalb jim b du pati vesdavo kiekvienoje klas je po vien valand savait je. Gyvai perteikda-ma graži aukl jimo pob džio pavyzdži iš Forsterio veikal , iš istorijos, iš literat ros ir iš savo patyrimo, duodavo vertinti ir darytis pamokom išvad pa ioms mokin ms, o tuo b du sigijusi aukl tini pasitik jim , mok davo forsteriškai prabilti jaunas sielas j pa i kalba, kuria nuo-lat skatino ugdyti dorybes ir kovoti su ydomis.

Atsp dama svarbiausi progimnazijos steig j tiksl ir nor dama at-siteisti Lietuvai už aukštesniojo luomo pab gim , Pe kauskait atsid jusi reng liaudies mergaites b simiems kult ringos moters uždaviniams visose atgimusios tautos gyvenimo ir veikimo srityse. Gerai pažindama aukl -jam j prigimt , ypa iai kruopš iai skiepijo Pe kauskait br stan iose asmenyb se jautri s žin , kuri skatint vis gyvenim (šeimos, visuome-n s, tautos) išpinti aukingos meil s darbais, ir tvirt vali , kuri ir mote-riai pad t savo pasiryžimus tiesiai ir s kmingai vykdyti, nepaisant gausi trukdan i gyvenimo veiksn i .

⁹ „Naujoji Vaidilut “. 1930, 10.

Nors t pla iai užsimot darb negailestingai išard ir Lietuv užpl - d s Didysis karas, bet jo vaisiais mes ir šiandien tebesidžiaugiamė, nes visa eil šviesi m s kult ros darbininki d kingos Pe kauskaitei už pirmuosius tikrojo aukl jimo pradus:

„Mes t pasikalb jim laukdavome lyg didžiausios švent s, o ir dabar juos atsimename su didžiausia pad ka mokytojai Pe kauskaitei, nes tuo buvo pad tas tvirtas kertinis akmuo m s asmenybei vystytis ir tobul ti“¹⁰.

K ji tautie i padedama buvo gavusi iš Forsterio, t ia lyg koki skol kasdien dalijo jaunajai Lietuvos kartai, iš kurios, matome, susilauk tokios pat meil s ir pagarbos, koki pati iki mirties teik didžiajam savo mistrui. Šita forsteriškoji Pe kauskait s mokykla m s pedagogikos istorijoje tur t rasti tikrai garbing viet . Juk nepriklausomos Lietuvos pedagogin praktika, niekaip neišbrisdama iš nelemt rusišk tradicij , išskyrus gal tik vien kit idealist vedam mokykl , aukl jimo srityje neprišaukiamai toli teb ra atsilikusi nuo tos menkut s Marijampol s progimnazijos.

Nors po Didžiojo karo visiškai pairusi sveikata ir nebeleido Pe kauskaitei dirbti m s mokyklose (kvie iama buvo i Panev žio mokytoj seminarij ir Telši gimnazij), bet pedagogin jos asmenyb iki pat mirties tebedar didel aukl jam tak ir jaunajai kartai, ir suaugusiems ia per organizacijas (angelai i , ateitinink , pavasarinink , blaivinink , šauli ...), ia per laikraš ius („Nauj j Vaidilut “, „Moter “...), kurie spausdino jos pedagoginius straipsnius ir aukl jimo pob džio beletristikos k rin lius („Irkos tragedij “...). net per laiškus atskiriems asmenims, kurie kreipdavosi j patarim . Tad iš jos pedagogini straipsni sudaryta „Rimties valand l “ mergait ms, originalus pedagogikos vadov lis „Motina aukl toja“, išversti keturi Forsterio veikalai, kuri tarpe ir ypaiai mums reikšmingas „Jaunuomen s aukl jimas“. Tos šešios knygos sudaro tikrai graž paminklin Pe kauskait s palikim pedagogin je m s literat roje. Susumav j su nagrin tuoju praktiniu pedagoginiu veikimu Marijampol je, tur sime antr , pedagogin , išperkamojo Pe kauskait s patriotizmo duokl lietuvi tautai, gal net dar svaresn už literat rin jos palikim . Pagaliau juk ir daugelis beletristini jos veikal (istorin s pasakos, „Vincas Stonys“. „Viktut “, net tokia „M lynoji mergel “) b tinai prisišlieja prie tos pa ios aukl jamosios takos ploto. Aukl jamosios takos atžvilgiu m s Pe kauskait dr siai gali b ti lyginama su vyskupu Valan iumi: abu juodu aukl jam j vertybi s m si iš religijos, net kai kurios aukl jamosios priemon s (pedagogin beletristika) panašios.

¹⁰ A. a. Ambraziej t -Kondrotien .

3. Pe kauskait s katalikiškumas.

Jeigu ieškosime tolimiausios priežasties, išvedusios Pe kauskait ir tautin gyvenim , ir pedagogin veikim , b tina susidursime su religi- ja . Pats didžiausias senojo dvaro palikimas Pe kauskaitei be abejo buvo prasmingas ir gilus religingumas, gal labiausiai b dingas bruožas visame jos gyvenime ir veikime. Marijos molina, ta senojo dvaro mamait , — gražiausias gyvo tik jimo pavyzdys. Kaip ir dažna senosios kartos motina lietuv , religijos stiprinama, ji vis savo gyvenim išpuoš savimaršiškos artimo meil s žygiais ir herojiškai pak l skaudžius likimo sm gius (vyro, s n mirt , dvaro bankrot , kuris dvarinink privert svetimiams tarnauti) , dažnai priimdama juos kaip Dievo siun iam kryžel ar net bausm .. Vargstan iai Marijai ji dažnai sakydavo: „Esi nekalta svetim nuod mi auka“.

Tad ir Pe kauskait šit iš motinos paveld t religin altruizm jau nuo mažens praktikuodavo kasdieniniame savo gyvenime. K gavusi mie- lai atiduodavo broliukams, kume i vaikams ar kokiam ligoniui, patirda- ma gražiausi tokio nusigal jimo džiaugsm . V liau, pajutus visos šei- mos našt ant savo pe i , Šveicarijoje dažnai piet nevalgydavo, kiaurais bateliais vaikš iodavo, Marijampol je t pat drabuž kelerius metus nešio- davo, bet šeimai, o kartais ir svetimiams vis pinig ar k nupirkusi si s- davo. D l kuri nors priežas i nebegal dama materialin mis priemon mis bepad ti, su dideliu pasitik jimu griebdavosi religini . Kokiais asketiškais sunkiais apžadais dažnai susivaržydavo, kad tik kuris šeimos narys ar šiaip artimas žmogus nemirt , nesirgt ar iš kurios nelaim s išbrist . Tokio skrupulatiško artimo kan i atjautimo, tokios pietetiškos šeimos meil s šiais pl šraus egoizmo laikais sunku kur kitur berasti.

Mums kartais atrodo keista, kad Pe kauskait , b dama tokia religin- ga, bi iuliavo su indiferentu Višinskiu ir net bendradarbiavo „Varpe“. Pra- džioje, k tik iš jusi atgimstan ios Lietuvos gyvenim , ji net neman , kad pasaul ži r skirtumai gali trukdyti vieningai dirbti tautin darb . „Ne- skirstau lietuvi partijas, myliu lygiai visus ir visiems lygiai noriu tar- nauti“¹¹. Bet taip buvo tik pa ioje pradžioje. Netrukus (apie 1900 m.) Pe kauskait galutinai persiorientavo ir su tuo pa iu Višinskiu ne syk smarkiai gin ijosi d l religijos ir jos reikšm s:

„Išgirdus apie partij lietuvi , norin i platinti apšvietim be Dievo, li dna man buvo ir dažnai gaillai guosdavaus d l tos priežasties. O jis (p. Jonas), žinoma, b damas XIX amžiaus pabaigos jaunikaitis, niekais laiko visk , ko negali savo pirštais pa iupin ti. Mane, tarsi, kas durte duria girdint tokias nuomones apie tai, k laikau šventa, apmauda ima, kad žmo- gus nesupranta tokios aiškios, rodos, tiesos“¹².

¹¹ Laiškas Višinskiui.

¹² Šatrijos Ragana, Raštai VI, 23.

Prašiau, kad duot man dar koki lietuvišk knyg pasiskaityti. Atneš . Tuojau miau skaityti, bet paži r jus por puslapi , me iau knyg . Buvo tai baisiausias paškvilis ant Dievo Motinos. Rankos man m dreb ti, pajutau akyse ašaras. Ilgai negalvodama, pagrobiau knygut ir me iau degant pe i . Paskui mažne verkdama pasakiau p. Jonui:

— D l ko tamsta laikai tokias knygpalaikes? Gaila laiko tokioms skaityti! Kokios teis s turite rašyti ir platinti tokius raštus? Istorijos atžvilgiu ia tik vienos melagyst s, o doros atžvilgiu kok tiksl norite prieti? Kok ideal pastatysite Dievo Motinos vietoje? Ger pradodate darb , n r k sakyti! Lietuviai dar skaityti nemoka, o j s duodate jau jiems toki moksl ... Tikrai graži ir plati prieš mus ateitis... Dieve, pasigail k!¹³:

Tie ir panaš s pasaul ži riniai susir mimai, domiai pavaizduoti „Viktute“ , buvo ir artimesnius j dviej santykius atšald , nors bendradarbiavimas tautin je ir literat in je plotm je nenutr ko iki pat Višinskio mirties (1906 m.). Reikšminga, kad jauna Pe kauskait , kuri, rodos, net buvo pamilusi savo vaikyst s bi iul , ne tik nepasidav Višinskio pasaul ži ros takai, bet dargi jo religin indiferentizm gerokai sušvelnino, nors gal ir pati pasidar kiek tolerantiškesn , visapusiškesn , tolima bet kuriam partiškam ekskliuzivizmui.

Višinskio tak atsv r ir pad jo Pe kauskaičiai susirasti keli lietuvi katalik visuomen ir katalikišk j spaud („T vyn s Sarg “, „Žinyi (...)“ vis pirma kun. K. Bukantas, o paskiau ir kun. Tumas, abu v l artimi bi iuliai, lyd j Marij ne tik iki Šveicarijos, kaip kad Višinskis, bet ir amžinojo poilsio viet Židikuose.

Kur laik d l Pe kauskait s sielos vyko tikros dviej pasaul ži r varžytyn s, kurias laim jo katalikiškoji, kaip mat me, jau su krauju pavel d ta iš t v .

Po studij Šveicarijoje gimtas Pe kauskait s religingumas pasidar dar aktyvesnis ir praktiškesnis, nes Forsteris išmok j ne tik žmogaus, bet ir Kristaus ieškoti kiekviename kasdieninio gyvenimo žingsnyje. Religijos prasmintas tautinis Pe kauskait s apsisprendimas ir pedagoginis nusistatymas Marijampol s veikloje pražydo tikrai vertingais katalikiško jau nuomen s aukl jimo darbais.

Pe kauskait s gyvenimo vakar (1915—1930 m.) mažu iuose Židikuose (ia ji ir savo šventai mylim motin palaidojo) lyd jo subtili religin kontempliacija ir kruopš iai aktyvi artimo meil . Iš vienos pus s, siela trokšte troško kukliai užsidaryti savyje (net apie Forster nedr so skaityti paskait , universitete — Teologijos-Filosofijos Fakulteto prašoma) ir, pab gus nuo triukšmingojo pasaulio su jo apgaul mis ir melu. skend ti praeities (motinos, broliuk , Užven io, Alpi ...) atsiminimuose arba ilg tis amžinosios Tiesos, Meil s ir Grožio pomirtiniame gyvenime, <> iš kitos — gyva religija ir jautri s žin skatino kiekvien minut teikti g rio maksimum savo artimui ir aplinkiniam gyvenimui.

Su tikrai motiniška meile ir altruizmu pati Pe kauskait slaugydavo Židik ligonis, lankydavo ir valgydindavo neturtingus senelius, globodavo ir mokydavo našlaičius. Tikrai katalikišką artimo meilės darbą mokydavo jį sutelkti visus geros valios žmones ir Židikuose, ir plačioje apylinkėje, o turdama kokį stambesnį reikalą, su savo prašymais pasiekdavo net takingesniuosius kauniečius ir valdžios žmones. Nebepajogdama viešesnio darbo dirbti, atsisakiusi nuo visos tautos jai teikiamos pagarbos (nesutikimo su pensijos pasiūlymu), Pe kauskait tapo provincijos miestelio siela ir tais mažais, bet herojiškais darbeliais paliko iškalbingiausi tikrai veiklios katalikiškos akcijos pavyzdį.

Šitas Pe kauskait pavyzdys, jos dvasia ir idėja iš Židikių sklido po visą Lietuvą (dvasiškai vertybiškai nepažįstamam laikui ir erdvėms), per organizacijas. O dar labiau per spaudą, nes aktyvesnieji mūsų veikėjai (pav., Pr. Dovydaitis...) sugebėdavo bent jos darbus išvilioti viešum (kur laiką ji, galima sakyti, buvo faktiškai „Naujosios Vaidilutės“ redaktorė, nes prof. Dovydaitis beveik visus rankraščius duodavo pirma skaityti ir vertinti Pe kauskaitei). Iš religinių ir tautinių motyvų pinama jos grožinė knyba gyvenimo pabaigą siekia nei stipriai pergyventi mistišką viziją:

„Stebtinai realius sapnus sapnuoju.

Plačioje, smaragdiniame pievoje, gili išmargintoje, neaukštame kalnelyje, stovėjo Kristus. Jo ilgasis rbas buvo kažkokio nuostabaus, nežemiško audeklo. Nepažino jo paveldėjimo, bet aš iš karto jį pažinau. Visas buvo lyg vidaus saulės nušviestas ir toks stebuklingai gražus, kad žmonėms kalba neturi žodžių tam grožiui išreikšti.

Stovėjau pas kalnelį su savo vaikais, pagautas akies bedusi Dievo stuomen. Ir atsimečiau, mūsų, kad iki šiol nebuvau žinojusi, kas yra laimė, dvasios pagavimas, gėris...

Bet štai, Kristus atkreipė veidą mūsų pusę, pažvelgė mane, paskui mano vaikus — ir šypėjo.

— Viešpatie! — sušukau ir puoliau ant kelių su visais vaikais. Pajutau, kad mirštu iš laimės... ir pabudau.

Iš akių tekėjo man džiaugsmo ašaros, širdis buvo laime patvinusi. Tebejuntu ant savęs Kristaus žvilgsnį, tebematau Jo dievišką šypseną ir ilgai ilgai dar matysiu. Taip lengva man dabar, ir linksma ir gera“¹⁴.

O jos pedagoginiai raštai su Försterio vertimais (ypačiai „Kristus ir žmonių gyvenimas“) — kruopščiausias išganymo kryžiaus ieškojimas Lietuvai ir visai žmonijai. Ypačiai domiuoju, kaip Pe kauskait drauge su Försteriu griežtai stoja prieš nekrikščionišką naująją laiką dvasiškai.

„Niekados dar ligi šiol žmogaus dvasia nebuvo taip nesulaikoma grimzdusi žemiškus tikslus, niekad iki šiol nebuvo taip sutirpusi natūraliuose jaudinimuose ir reikaluose, tiek pavergta pinigų, technikos, ekonomijos, kaip mūsų gėdynė“¹⁵.

¹⁴ Šatrijos Ragana, Raštai II, 151.

¹⁵ Försteris, Kristus ir žmonių gyvenimas, 14.

Dr siai plaukdama prieš sisi bavusi srov , Pe kauskait be pasigail jimo išrodin ja, kaip subediev j s modernistas tik jimo srityje regresavo pagonišk fetišizm ir Diev (ar jo apvaizd) išmain kok pliušini kai iuk ... Visišškai nuskurd s siel , sportininkas, pagautas vairi lenktyni azarto, m dievinti ir kultivuoti vien tik savo k n ir fiziniu pranašumu rinkti didžiausios pasaulio garb s laurus. „Pasigail jimo vertos b tyb s, kurioms idealas yra bulis, arklys, žuvis ir paukštis“¹⁶. Moderni moteris, kuriai Pe kauskait turi ypa iai kar i žodži , akiai besivaikydama naujas madas ir patekusi žem j instinkt vergov , savo apdaru, kosmetika ir laisvu elgesiu prašoko padorumo ir žmoniškumo ribas. Miesioniškieji pasilinksminimai, profanuodami men , išsigim . Garb s ir pinigų godžios visuomen s gyvenime baisi neapykanta, pavydas, politinis kerštas, s žin s pardavin jimas, valstyb s išdavimas, pl šikavimas, žmogžudyst s... Taut santykiuose pl šrus nacionalistinis šovinizmas grasinamai galanda vilko dantis. .. Toks chaosas bus tol, kol visiškai pavargusi ir išsieikvojusi žmonija v l atsigr š Nukryžiuot j ir gr žins gyvenim Dešimti Dievo sakym :

„Šiandien mes jau nebeturime nei tikros kult ros, nei tikro charakterio, nes juodu abudu prasideda nuo dešimties sakym , ir nei literat ra, nei pedagogika, nei politin ekonomija negali išgelb ti kult ros, kuri to pagrindo nesupranta ir kuri jauste nenujau ia, kaip be galo daugiau gyvos išminties ir gamtos bei žmogaus mokslo yra tuose paprastuose ir kilniausiuose saky muose, negu visuose šios gadyn s stabmeldyst s š kiuose“¹⁷.

Nesigail davo Pe kauskait aštri kritikos žodži ir katalikams. Pati savo gyvenime ir veikime visur ir visada atvirai ir tiesiai pareikšdama s moning religin savo sitikinim , ji nemok jo ir nenor jo toleruoti vadinam j „šiaudini katalik “. Yra juk katalikišk valstybi , yra katalik organizacij , šeim , bet j dvasia, papro iai, veikimo metodai, deja, dažnai tas pats chaosas. Tatai ypa iai skaudžiai žymu buvo pirmajame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje.

Pe kauskait , žinoma, nesvyruodama tik jo, kad t šviesos ir tamsybi kov b tinai laim s Dievas. Kad tai grei iau vykt , kad grei iau Dievo karalyst ateit žem , katalikai pirmieji turi nešti Kristaus kryži žmoni gyvenim , tik ne tuš iais žodžiais, o gyva meilė ir pasiaukojimu. Ir vis pirma katalik moteris, ta tikroji dieviškos meil s vaidilut , tur s atnaujinti žem s veid , nes juk tik per moter ir Išganytojas at jo pasaul .

Toks gyvas viso Pe kauskait s gyvenimo ir veikimo (k rybos ir pedagogikos) katalikiškumas, tokia plati ir gili religin jos misija m s tau toje yra tre ia ir vis kilniausia atlietuv jusios bajor s duokl savo t vynei. Stengdamasi vesti taut išgany m , trokšdama jai moralin s laisv s

¹⁶ Šatrijos Ragana, Raštai V, 107.

¹⁷ Försteris, Kristus ir žmoni gyvenimas, 69.

ir didyb s, gal geriausiai gal jo atsisteisti Lietuvai už t v padaryt sias skriaudas.

Pabaiga: Pe kauskait s gyvenimo piramid .

Toks tatai buvo tautinis, pedagoginis ir religinis Pe kauskait s gyvenimas ir veikimas. Nors tautinis apsisprendimas labiau aktualus jos jaunyst je, pedagoginis veikimas plaiai pasireišk gyvenimo viduryje, o religinis nusiteikimas zenit pasiek ypaiai paskutiniaisiais metais, taiau šiaipjau tie trys charakteringiausi asmenyb s bruožai drauge susipyn lyd jo Pe kauskait per vis gyvenim . ia paeiliui ir charakteringiausia, tautin , gyvenimo forma, ir vyriausias, pedagoginis, gyvenimo uždavinys, ir aukšiausias, religinis, viso gyvenimo ir veikimo tikslas. Kiekvienoje srityje vis reikšmingesnis vadovas — Višinskis, Försteris ir Kristus — palyd jo Pe kauskait taut , žmonij ir dievyb . Laipsniškas kilimas. Tikra gyvenimo piramid .

Be to, sintetini je Pe kauskait s asmenyb je kontepliatyvas ryt dvasios misticizmas, susikryžiaivs su praktiškuoju vakar veiklumu: statmenine linkme labai aukšta (individualin) sielos kult ra, gulslin — labai platus (visuomeninis) atruizmas. Tokia kryžiaus formos asmenyb — kilniausias Pe kauskait s pavyzdys inteligentams.

Gal ir Pe kauskait s min jimas pateko antr Lietuvos katalik mokslinink ir mokslo mgj suvažiavim kaip tik d l to, kad jos asmuo visuotinio ms laik dvasios skurdo ir pakrikimo fone švieia kaip aukšta, tiesi, nepajudinama kolona. Tad ir ši dien dvasios kriz s problema sprsdami, žvelkime t kukli Židik užsidar l .

LITERAT RA

- O r i n t a i t P., Marijos Pe kauskait s k rybos dvasia, „Naujoji Vaidilut“, 1927, 6.
- G r a ž y t T., Marie Pe kauskait et la renaissance nationale lituanienne, Montpellier.
- V a i ž g a n t a s, Marija Pe kauskait, Raštai XIII, 1929.
- K a d z i k a u s k a s E., Šatrijos Ragana, „Gaisai“, 1930, 6.
- S k r u p s k e l i s Ig., Pedagogin s ir visuomenin sid jos M...Pe kauskait s raštuose, „Ateitis“, 1930, 8-9.
- Pe kauskailei pagerbti paskirta „Naujoji Vaidilut“, 1930, 10.
- A m b r a z e v i i u s J., Šatrijos Raganos „Irkos tragedija“, „Židiny“, 1931, 1.
- T a r v y d a s J., Marija Pe kauskait ir jos k ryba, „Athenaeum“ 1931, 2.
- S e n k u s J., Sename dvare, „Ateitis“, 1933, 1.
- T a r v y d a s J., Marijos Pe kauskait s pedagogin praktika, „Athenaeum“, 1934.
- T a r v y d a s J., Marija Pe kauskait ir Povilas Višinskis, „Athenaeum“, 1935.
- M y k o l a i t i s, Marija Pe kauskait -Šatrijos Ragana, „Naujoji lietuvu literat ra“ I, 1936.